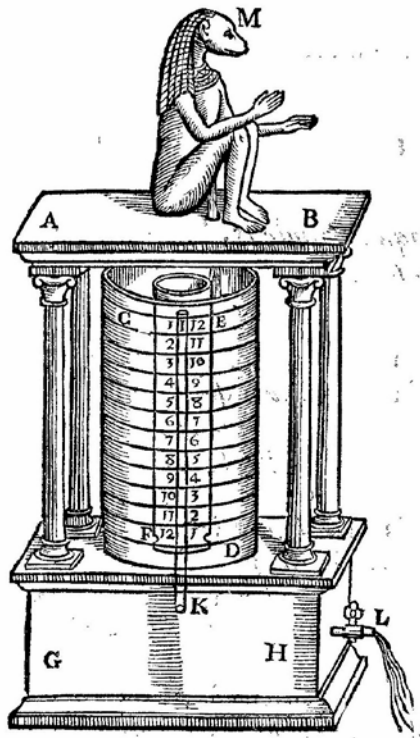

Srpska arheologija
između teorije i činjenica
X

Arheologija i vreme

Filozofski fakultet
Odeljenje za arheologiju
Centar za teorijsku arheologiju

Beograd
31. mart i 1. april 2023.

Vreme je jedna od najvažnijih tema u promišljanjima sveta i, posredno ili neposredno, nalazi se među središnjim pitanjima u različitim naučnim disciplinama. Neraskidivu i višestruku povezanost arheologije i vremena nije potrebno posebno objašnjavati: baveći se tumačenjem prošlosti na osnovu sačuvanih materijalnih ostataka, arheologija je u potpunosti upućena na zapitanosti koje pokreću efekti, razumevanja, tumačenja i percepcije protoka vremena. Imajući u vidu ovu neodvojivu isprepletanost, a ujedno prepoznajući da u domaćim okvirima do sada nije zapodenuta posebna i usredsređena diskusija o njoj, za temu ovogodišnje konferencije *Arheologija između teorije i činjenica* je izabran odnos arheologije i vremena.

Razumevanje vremena je u poslednjih stotinak godina doživelo značajne preobražaje u gotovo svim naučnim disciplinama, bilo da one pripadaju prirodno-matematičkom ili društveno-humanističkom skupu. Umesto ranijeg linearnog razumevanja vremena kao jednoobrazno, a apsolutno važeće kategorije i jedne od osnovnih empirijskih mera realnosti, u fizici je (počev od Alberta Ajnštajna) uvedena i prihvaćena ideja da vreme predstavlja *relativnu* pojavu koja se ne manifestuje u svim okolnostima na podjednak način. Osim toga, vreme je počelo da se razume i kao *relacionalna* kategorija, što u stvari označava da ono ne postoji kao posebna dimenzija stvarnosti koja funkcioniše sama po sebi i sama za sebe, već kroz procese međusobnih interakcija raznovrsnih činilaca naše realnosti, od mikro do makro nivoa. Ovo ujedno znači da različiti entiteti, bilo živi ili neživi, u različitim okolnostima i okruženjima, imaju drugačije dinamike i tempo međusobnih interagovanja, odnosno da vreme ne teče podjednako za pojedinačne kategorije bivstva.

Razmatranja vremena u filozofiji imaju naročito dugu i razgranatu tradiciju sa mnoštvom pristupa i razumevanja ove kategorije postojanja. Problem prolaznosti, protoka vremena, odnosa prošlosti, sadašnjosti i budućnosti i njihovog ne/postojanja bio je u fokusu brojnih filozofa, od Aristotela, Kanta i Ničea, do Huserla, Hajdegera i Deride. Naročito plodotvorne su studije o svesti, doživljaju, iskustvu i percepciji vremena, ulozi sećanja i očekivanja, kao i rasprave o tome da li vreme uopšte postoji, kako postoji, da li je konkretna stvarnost ograničena samo na trenutnu sadašnjost ili se pruža i mimo nje, bilo ka budućnosti ili prošlosti. Mnoge od ovih perspektiva jesu usko filozofske i doživljavaju se kao ezoterične, međutim brojne su otvorile prostor za sagledavanje vremena mimo tradicionalne jednolinijske sheme i jednodimenzionalnog značenja apsolutne metričke kategorije koja važi podjednako za sve ontološke pojave i pojedinačne entitete.

Mada je arheologija od svog početka upućena na utvrđivanje starosti i trajanja materijalnih ostataka koje proučava, i uprkos revolucionarizaciji načina datovanja od relativnih ka apsolutnim metodama, razmatranja vremena su sve do 1990-tih godina bila usko okrenuta „tehničko-hronološkim“ aspektima poput periodizacije, determinisanja faza i stratigrafije, uspostavljanja stilsko-tipoloških sistema i sl. Iako su ovo podrazumljivo važni i nezaobilazni aspekti u arheološkom radu, bavljenje njima je tek usputno obraćalo pozornost na teorijsko razmatranje vremena, te se u arheologiji ono držalo kao opštevažeća metrička vrednost (uredno izdvojena na ere, periode, epohe, faze, podfaze, milenijume, vekove i tipološko-hronološke skupove), u čijoj

su apsolutnosti jedino mogle da postoje razlike u „stepenu socio-kulturnog razvoja“ pojedinih istovremenih društava ili arheoloških kultura. Međutim, pod uticajem proučavanja problema vremena u drugim intelektualnim poljima, arheološki pristup je počeo značajno da se obogaćuje i da spaja sopstvene specifične perspektive i potrebe sa teorijskim polazištima iz drugih disciplina, a naročito filozofije. Tako je u radovima sve većeg broja arheologa profilisano pitanje kulturnih aspekata vremena, odnosno njegovo razumevanje kao konstruisane spoznajne kategorije prema kojoj odnos i percepcija variraju u zavisnosti od društvenih i drugih konteksta. Značajni činilac ovog uvida je i da kulturna konstrukcija vremena direktno utiče na stvaranje i oblikovanje društvenih diskursa i ideologija, kako u društvima prošlosti koje proučavamo, tako i u našim interpretacijama i narativima o minulim epohama. Pored toga, sve više je počela da se razmatra ideja da vreme nije kvalitativno podjednaka dimenzija sveta za sve ontološke oblike i pojedinačne entitete. Pojednostavljeno rečeno, vreme u slučajevima npr. nebeskog tela, geološkog sloja, stene, arhitekstonskog objekta, ljudi, životinja, biljaka, predmeta, mikroorganizama itd., nije uravnjena i ujednačena sfera bivstva, zbog čega je ispravnije razmišljati kroz pojam različitih *temporalnosti* ili *vremenosti*. Koncept temporalnosti podvlači relacionalni i relativni karakter dinamičnih interakcija različitih entiteta i fenomena, čime nudi bogatije i složenije razumevanje sveta u kojem živimo. Za arheologiju ovo znači da, na primer, temporalnosti nekog arhitekstonskog objekta, poput drevnih gradskih bedema, i ljudi koji u tom gradu žive (bilo na pojedinačnom ili kolektivno-generacijskom nivou) nisu jednake, da je vremenost zidina duža i počinje u dubljoj prošlosti, ali i dalje učestvuje u sadašnjosti ljudi, i da stoga oblikuje njihovu recepciju vremena, kao i (fizičke, kognitivne i ideološke) uslove njihovih života. Isti princip razmišljanja kroz temporalnosti može se primeniti i na druge vrste materijalnosti ili neljudska bića, što se pak direktno tiče načina sagledavanja arheoloških zapisa i skupova/asemblaža, i otvara nove i dalje nizove analitičkih pitanja vezanih za razumevanje i tumačenje prošlosti sa arheološkog stanovišta. Prema tome, materijalni ostaci iz prošlosti od nivoa „jednostavne“ arheološke celine do nivoa lokaliteta ili čitavog krajolika, mogu da se tretiraju kao svojevrsni temporalni palimpsesti čija naslojavanja imaju nejednaka trajanja i različite vidove međusobnih prožimanja i preklapanja. Drugim rečima, sadašnjost (kadgod se ona dešavala u hronološkom smislu), uvek u sebi sadrži ostatke različitih vremenosti i efekte različitih dubina prošlosti.

Ovakve i slične perspektive imaju direktan i dalekosežan uticaj na širok opseg arheološkog saznanja i tumačenja, sa nesagledivim implikacijama za pojedinačne problemske nivoe. Iz ovog razloga, kao vrstu okvirne inspiracije, predlažemo nekoliko mogućih tematskih pravaca (pri čemu ne isključujemo i druge):

- Kulturno-specifični aspekti vremena: zamišljanje, definisanje, merenje i doživljaj protoka vremena u društvima prošlosti. Na koje načine prošlost utiče na društva putem sećanja, komemoracije, reinterpretacije i različitih vrsta odnosa prema minulim vremenima, događajima i ljudima. Odnosno, kako se prisustvo prošlosti oblikuje u sadašnjosti (bilo zajednica koje istražujemo ili našoj sopstvenoj).

- Temporalnost (vremenost) arheoloških skupova (asemblaža), arheoloških zapisa i različitih vrsta materijalnosti: koliko je osveščena, koliko metodološki i metodski „uhvatljiva“, da li je i koliko precizno možemo protumačiti?
- Kako predmeti koji su nastali u različitim momentima prošlosti i opstali/pretrajali do neke sadašnjosti utiču na nju, na ljude u njoj, na ljudski doživljaj vremena i odnos prema njemu?
- Pitanje prežitaka i pretrajavanja pojedinih stvari ili fenomena, kontinuiteta i diskontinuiteta, kao i problem značenja i tumačenja koje im pridajemo. Da li pretrajavanje određene vrste i oblika predmeta uključuje i opstajanje njegovih simboličnih uloga, da li se ovakvi vidovi kontinuiteta mogu vezivati za nepromenljivost određenih kolektivnih identifikacija, društvenih pozicioniranja i kulturne pripadnosti. Ili se pak radi o našem učitavanju značenja koja zapravo nemaju nikakve veze sa temporalnostima stvari.
- Arheološko shvatanje vremenosti materijalnih ostataka i njegov uticaj na tumačenje i razumevanje prošlosti u smislu periodizacije, stilsko-tipoloških sistema, prekretničkih trenutaka i faza, promena i ustaljenosti, i kako ono utiče na interpretaciju društava koja su bila vezana za te ostatke.
- Da li nam u razumevanju temporalnosti pomažu nove metode vezane za bioarheologiju i precizne načine datovanja, na koje načine i koliko?
- Pitanje doživljaja i odnosa prema vremenu imajući u vidu drugačije komunikacijske, tehnološke, religijske i prostorno-pejzažne kontekste i percepcije u društvima prošlosti.
- Problem arheološkog razumevanja protoka vremena: koliko precizno ili koliko uopšte možemo da shvatimo i „rekonstruišemo“ sled događaja i aktivnosti pomoću arheoloških podataka bilo koje vrste i da li zapravo „hvatamo“ fine prelaze i faze u trajanju nekog fenomena od kojeg su ostali artefakti i ekofakti (npr. naselja, nekropole, pojedinačnog groba, staništa, svetišta ili rituala bilo koje vrste).
- Kako savremeno shvatanje i doživljaj prirode i protoka vremena utiče na razumevanje, tumačenje i predstavljanje prošlosti unutar struke ali i najširoj javnosti? Na koji način se u diskursima nasleđa oblikuje slika o prošlosti, do koje mere je ona uslovljena sadašnjim idejama i iskustvima, a koliko je toga autentičnog?

Mole se zainteresovani učesnici da apstrakte izlaganja (**200–300 reči**) pošalju na e-mail adrese v.mihajlovic@ff.uns.ac.rs ili cvjett@gmail.com najkasnije do **15. marta 2023. godine**. **Konferencija će biti održana 31. marta i 1. aprila 2023. godine**. O svim tehničkim detaljima učesnici konferencije će biti naknadno obavešteni.